

LLEGINT « LA COLLA DEL CARRER » ¹

NOTES FILOLÒGIQUES I FOLKLÒRIQUES

Tot el que es faci per conèixer la Barcelona del segle passat serà obra meritòria, ja que podrà veure's, per un costat, la sobtada creixença que ha tingut en aquests últims cinquanta anys, i per l'altre, els canvis radicals en els seus costums; pot dir-se que des de la primera Exposició Universal celebrada a Barcelona l'any 1888 ha passat la nostra ciutat de poble gran a ciutat cosmopolita. Qui llegeixi *Barcelona vella* ², *Memorias de un menestral* ³, *Curiositats barcelonines* ⁴ i *Recuerdos de mi larga vida* ⁵, per no esmentar altres obres d'aquest gènere, podrà formar-se idea aproximada de Barcelona en el segle XIX, i si, després de coneguts els treballs de Francesc Anglada, Gaietà Vidal i Valenciano, Gaietà Cornet i Mas, Josep Coroleu, Francesc Puig i Alfonso i Conrad Roure, llegeix els escrits d'Emili Vilanova i Joan Pons i Massaven, completarà la visió retrospectiva de la dita ciutat i coneixerà de manera detallada els usos i maneres de viure dels nostres avantpassats, els quals, si bé eren de tem-

¹ *Memorias de xicot*, per JOAN PONS I MASSAVEU (Barcelona, La Renaixença, 1887).

² Comprèn les següents obres: *Barcelona antiga en el segle XIX*, de FRANCESC ANGLADA; *Barcelona de 1820 a 1840*, de GAIETÀ VIDAL I VALENCIANO, i *Una mirada retrospectiva*, de GAIETÀ CORNET I MAS (Barcelona, Il·lustració Catalana, 1906).

³ De JOSEP COROLEU. Comprèn els fets més importants ocorreguts a Barcelona del 1792 al 1894. (Barcelona, Biblioteca « La Vanguardia », 1888).

⁴ De FRANCESC PUIG I ALFONSO, que signa amb el nom de JORDI DE BELLPUIG. (Barcelona, Societat Catalana d'Edicions, 1919).

⁵ De CONRAD ROURE (Barcelona, Biblioteca d'« El Diluvio », 1925).

perament pacífic, tingueren també les seves èpoques turbulentes, però no perderen mai el caràcter alegre, treballador i amic de l'estalvi, segell característic del nostre poble.

La majoria de la classe proletària era liberal. Havia contribuït a enrobestir aquell partit que tenia per lema « Constitución o muerte » ; havia defensat amb les armes a la mà Isabel II contra els tèrbols mangoneigs de la seva mare, creient que amb la novella reina tindria la llibertat tan anhelada ; després va creure que amb la forma d'estat republicana podria satisfer millor les seves aspiracions, i els noms de Castelar, Figueres, Pi i Salmeron foren per al treballador sinònims de talent i honradesa. Però cal dir que totes les lluites, angoixes i sofriments que havia passat no foren del tot suficients per a fer-lo canviar de caràcter ; havia suportat molts anys les despòtiques i capricioses ordres d'un governant i treballat molts més per gaudir la poca llibertat de què fruïa, i per això no la malbaratava en aventures, ni se la deixava arrabassar així com així ; els dirigents del poble, de la nostra menestralia, no ignoraven com els havia costat de poder sortir a les nits sense el fanalet de mà i solament en casos d'urgència ; sabien que podien tornar a casa a « les petites » sense por que cap ronda, com la d'en Tarrés, per exemple, els fes anar a dormir allí on hom no desitjava, i veia com la vigilància nocturna anava desposseint-se del to imperatiu que usava, i fins els mossos de l'Esquadra deixaven d'ésser aquells ferotges botxins de l'època de Carles d'Espanya.

Joan Pons i Massaveu situa l'acció de *La colla del carrer* en l'època en què el poble va començar a fruir de llibertat, i, segons els diaris del seu temps, no es llançà a una follia desenfrenada gràcies al seny dels dirigents, els quals, amb l'exemple i la paraula, evitaren sàviament el que sol passar en la majoria de convulsions socials i revolucions polítiques. El novel·lista situa les descripcions que ens fa, en l'època tumultuosa que va des del destronament d'Isabel II fins a la proclamació del seu fill per a rei d'Espanya ; gairebé podria dir-se, des de la batalla d'Alcolea fins a la rebel·lió militar de Sagunt. Quina època ! La de sublevacions a diari, avalots pels carrers, enderrocament de les muralles i Ciutadella, del bombardeig de Gràcia, la dels

cipaios d'en Targarona i republicans dels germans Martí ¹, de la popularitat del prestidigitador-cirabotes Canonge, i glorificació d'un redemptor del poble com Clavé; dels grotescos Xatos, el del Born i el del carrer Vermell ². Aquella famosa època de les pedrades entre els «cendrosos» batussant-se amb els «lleons» o els del Portal de Mar amb els del Nou ³, en què els treballadors convertiren els terrenys que més tard foren els eixamples de la ciutat, com els glacis de la Ciutadella, el fons de Valldonzella, les hortes de Sant Bertran i molts altres, en camps de joc, i mentre els grans jugaven a botxes, bitlles, flèndit, xapes i soldadet, el nois s'entretenien amb les baldufes, bales, cartons i eixarranca, i les nenes, fent rodones, entonaven cançons pròpies de la mainada ⁴.

Pons i Massaveu ens descriu, bellament, l'enyorança que li produeix a un enamorat del seu carrer el canvi operat pel temps en les seves cases i veïns. Per més que he recercat, segueixo ignorant a quin carrer fa referència; si ens parlés de les baralles dels xicots del carrer de la Cera amb els del Lleó, creuria que es tracta de la banda ponent de la ciutat, però com que així mateix esmenta les dels portals de Mar i Nou, això és, d'un altre extrem, i certs punts semblen coincidir amb els barris de Santa Maria o Sant Just, resulta que no podem orientar-nos bé

¹ Més coneguts pels sobrenoms del *Noi* i el *Xic de les Barraquetes*.

² El novel·lista ens els descriu de mà mestra en la p. 70.

³ Cert que els xicots dels carrers de la Cendra i del Lleó anaven a pedrades, com els del Poble Sec amb els de Sauts; però també hem de dir que anys més tard va tornar a ésser moda, per tal com estudiants de l'Institut i la Universitat se n'anaven a fer pedrades contra els aprenents i treballadors d'un forn de vidre que hi havia en el terreny que avui dia és plaça de Letamendi, pedrades en les quals sortia algun dels bel·ligerants amb la *clepsa*, *cloaca*, *olla* o *tupí* amb trenes o nyanyos.

⁴ No esmento el fer volar l'estel, per tal com ja molts escriptors l'han celebrat i de tothom és conegut. Farà uns cinquanta anys, vaig tenir l'honor de conèixer personalment l'eminent dibuixant Eusebi PLANAS, el qual sabent la meua dèria per l'estel, va ensenyar-me la seva magnífica col·lecció, il·lustrada i acolorida per ell; veritables obres d'art, les quals és llàstima que s'hagin perdut. A. CAPMANY, en *El tradicionalisme en els jocs i joguines de la infantesa* («Arxiu de Tradicions Populars», Barcelona, Imp. Casa de Caritat, 1928), tracta dels estels.

per esbrinar a quin carrer pot referir-se. Un altre mèrit té aquest llibre, i és que tot el que ens descriu és cosa viscuda i expressada sense artifici.

Qui passi els ulls pel present treball i hagi llegit el llibre *La colla de carrer*, observarà que no esmentem les paraules *capissar*¹, *clepsa*², *closca*³, *garjola*⁴, *leri-leri*⁵, i algunes més, poques en realitat, les definicions de les quals ja figuren en els diccionaris. Avui dia, aclarir les expressions o frases que esmento és joc de poques taules, com sol dir-se, però si, passats uns quants anys, es llegeix el dit llibre i ningú no ha explicat quelcom del lèxic emprat pel novel·lista, ¿no farà pensar, amb el significat d'algunes de les seves paraules? Si no existís un llibret imprès a Barcelona per Sebastià de Cormellas l'any 1609, el qual porta per títol *Romances de Germania*⁶, ¿com s'hauria pogut estudiar i aclarir molts escrits d'aquella època en els quals hi ha paraules usades per la murriesca? Aquest i no altre és el mòbil que m'ha fet emprendre el present treball.

I

... Ens ensenyaren a confegir el nom de « llibertat » prenent la *filosa* per busca y per cartell la barricada... Si algun dels compromesos buscava l'amagatall en nostras llars, no cal que'l cerquessen los *mossos de las cordas*... (p. 7).

La paraula *filosa* no he sabut mai què significa⁷, ni a què pot referir-se. Després d'haver publicat el meu treball *Argot barce-*

¹ « Res de capissar lo perquè d'una cosa sino se li acudia de sobte y per son natural... » (p. 16).

² « Si'l toca a la clepsa li esmicola el cervell » (p. 30).

³ « ...posantnos una cara tan vermella com si a dintre de la closca hi portessem un llum encés » (p. 24).

⁴ « ...se veia conduhida S. R. M. a son trono de la garjola » (p. 70).

⁵ « ... y'l Menut, après d'esquivar un mahó enter y verdader que li aná leri-leri si no li aixafa la closca... » (p. 31).

⁶ L'autor fou JUAN HIDALGO. Hi ha una segona edició impresa a Madrid per Sancha, el 1779.

⁷ No em refereixo a la canya o bastó en el qual s'enrotlla la floca que es vol filar, sinó al terme emprat pel novel·lista.

*loní*¹, vaig sentir a un «de la busca» que deia que l'havien «carregat» per portar a sobre una «filosa». Si *filosa* és «rus» o «rossinyol», això és, una eina que utilitzen els *rebotadors de pisos*, no és aquesta *filosa* de la gent de la vida la *filosa* a què fa referència el novel·lista.

El poble anomenava *mossos de les cordes* els Mossos de l'Esquadra, institució creada per a la persecució de malfactors, però que els governadors i altres autoritats utilitzaven, com passava en l'època que ens descriu el novel·lista i molts anys abans, per a detenir els polítics d'idees avançades (liberals i republicans). Per això, feta ja la revolució del 1869, una de les primeres disposicions del Comitè fou la dissolució d'aquest cos armat.

II

Cap *aleta* per això com la del sereno (p. 9).

Ací el novel·lista usa la paraula *aleta* en la significació de persona eixerida, desperta, llesta.

III

... ó llensantnos entre cap y coll, á tall de *geps* lo primer tras-tot que'ns venía á ma... (p. 14).

Joc en el qual poden participar molts jugadors. Per a jugar a *geps*, és de necessitat una pilota, la qual és tirada per un dels jugadors al que té més a prop; el que la recull fa el mateix, i així successivament. Com que, quasi sempre, el qui rep el cop de pilota es tomba d'esquena, perquè no la hi tirin a la cara, per això en diuen *geps*. Probable corrupció de *gepic* i *geperut*².

¹ *Butlletí de Dialectologia Catalana*, vol. VII (1919), pp. 11-68, i tiratge a part, Barcelona, Imp. de la Casa de Caritat, 1919.

² El *Diccionari Aguiló*, article *gep*, escriu també *jugar a gepa*. Cal dir que també hem sentit aquesta variant de *geps*.

IV

Anavam á partir de joguinas; *feyam vaca* en certs jochs ..
(p. 15).

Fer vaca equival a anar a mitges en un negoci ¹.

No fa molts anys se sentia entre la gent marinera: *Ja han fet la « mota » i han recollit vuit-cents « patacons »* ². La paraula *mota* entre la gent de mar era la subscripció que es feia per emprendre un viatge, el capital necessari per a fer el negoci. A la « mota » prenién part des del pilot o *nostramo* fins al *cussiné* ³, ço és: tota la tripulació; quan « rendien viatge » es repartien els guanys o pèrdues amb proporció a les quantitats aportades per cadascun, i se'n reservava un tant per 100 per a l'amo del vaixell, si eren guanys.

V

Compareixia luego'l xicot del manyá, l'aficionat á tombar vesinas, á jugar á *quart y ajuda*... (p. 18).

El *quart i ajuda* no recordo que hagi estat un joc. L'he sentit usar com a crit, per demanar que altres companys defensin a un; l'he sentit per obtenir l'ajut d'algú amb el qual s'havia fet abans pacte de reciprocitat defensiva i ofensiva. També he vist dir *Quart i ajuda!* en el moment en què un pegava a l'esquena d'un amic seu, posant-se ràpidament el dors de la mà dreta davant del front perquè en girar-se qui havia rebut el cop, veiés que estava present qui podia sortir a la seva defensa.

¹ En el *Diccionari Aguiló*, article *vaca*, es llegeix que *fer vaca* és 'fer societat, unir-se, anar junts'; « es diu quan dos s'ajunten en els jocs o quan els venedors s'associen per repartir-se els beneficis o les pèrdues ».

² La paraula *patacó* fou importada de l'Havana per la nostra gent de mar. El *patacó* era el *peso*, moneda d'ús corrent en aquella illa, el qual tenia l'equivalència del nostre *duro*. L'època descrita per PONS I MASSA-VEU, era la dels *patacons*, *napoleons*, o *naps*, com deia el poble. Vegeu GIVANEL, *op. cit.*, p. 41.

³ Sempre que hem sentit aquesta paraula, en el sentit de cuiner, ha estat pronunciada per gent de mar. Evident barbarisme.

VI

Un vespre era á *fet*, altre á *arriscats*, altre á *baras y lladres* ; devegadas en una mateixa vetlla jugavam á *romamí-romamá*, á *amagar esquenas*, á *las quatre pilastras*, á *cavall fort*, al *guardiá de la bona col*, á *la rateta* ; jochs tots de desenvollop gimnastich... (p. 23).

Per a jugar a *fet* cal que siguin molts els jugadors, per tal com dura més. Hi ha un jugador que « para », i aquest es posa d'esquena a tots els altres jugadors, els quals cerquen un lloc per a poder amagar-se ; quan ja tots han trobat el seu amagatall, un d'ells crida *fet !*, i el que parava es dedica a cercar-los ; quan en troba un o dos dels que estaven amagats, procura tocar-los amb la mà o bé buscar-ne d'altres, i els que ja han sortit del lloc on es trobaven o bé han estat perseguits però no tocats, se'n van a *tocar fusta*, ço és, van al lloc on s'havia posat el que « parava ». Aquell que té la desgràcia d'ésser tocat és el que « para » en el joc següent.

Serra i Boldú, en el seu treball *Folklore infantil*, ens fa saber que « jugar a fet » és tan antic, que els nois de la Roma imperial ja s'hi divertien ¹.

El joc d'*arriscats* és un dels més interessants ². El formen dos bàndols o equips ³ amb igual nombre de jugadors. Cada bàndol té el seu « capità », i aquest distribueix el personal que té a les seves ordres, no oblidant-se de posar dos jugadors un a cada extrem de la ratlla on es troben alineats els del seu partit ; als jugadors que figuren a l'extrem de la ratlla els donen el nom de « vigilants », i tenen la missió de sortir en casos d'extrema necessitat : quan poden ésser alliberats els presoners o bé quan un del bàndol contrari es proposa passar la ratlla. A uns 3 metres de la ratlla en la qual s'ha situat cada bàndol es posa un senyal per a tenir-hi els presoners. En començar la partida, el capità

¹ Vegeu *Folklore y costumbres de España* (Barcelona, Martín, 1931; vol. III).

² El títol ja indica la classe de joc que és : Arriscar-se. I ja ho diu el refrany : « Qui no s'arrisca, no en pisca ».

³ Tenint la paraula bàndol o partit, tothom usa *equip* per modernitzar l'idioma.

assenyala la sortida d'un dels seus, la qual cosa motiva la mateixa acció per un del bàndol contrari; l'estratègia o picardia del jugador ha de consistir a fer acostar l'enemic a les seves línies, perquè en un moment donat pugui ésser envestit per qui, per haver sortit últim, és l'amo del camp i té dret a envestir tots; però cal dir que, per això, un jugador que hagi sortit, té dret a tornar al lloc de sortida, « a prendre ratlla » i envestir tots els jugadors del bàndol contrari. Aquell que ha estat tocat queda presoner i se situa al lloc esmentat abans. Quan n'hi ha alguns i aquests venen que algú va a alliberar-los, es donen les mans, perquè tocar-ne un representa salvar-los tots. Si un jugador arriba a traspassar la ratlla del bàndol contrari, guanya la partida. Com es comprendrà, un joc d'aquesta mena necessita un camp espaiós i un bon nombre de jugadors.

No conec el joc esmentat per Pons i Massaveu amb el nom de *vares i lladres*, però, no serà una variant del que coneixem amb els títols de « lladres i serenos », « lladres i vigilants » o « lladres i municipals », ço és: joc d'amagar-se i ésser perseguit? En els esmentats jocs, els jugadors que fan d'autoritat han d'ésser iguals en nombre als que fan de malfactors; guanyen aquells a aquests, si bé a vegades el joc s'allarga tant, que el cansament fa que es rendeixin uns i altres.

Un altre joc per al qual es necessita tenir bones cames és el de *romamí-romamà* ¹. No té nombre de jugadors assenyalat, però com més n'hi ha, millor. Per a aquest joc és d'utilitat una corretja o a vegades solen usar un mocador enrotllat ben estretament per una de les puntes, lligant-lo al mig amb un cordill perquè no es desfaci i fent-li a una de les puntes extremes un nus perquè el cop que donarà el que « para » es faci sentir. Tots els jugadors es posen de cara a un que fa de « pare » o « lloca »; aquest estarà assegut a terra mentre els altres jugadors estaran dempeus; la « lloca » té la corretja per un cap i tot dient una endevinalla dóna l'altre cap al primer jugador; si aquest no dóna la solució, li pren la corretja i passa al segon i després al tercer etc., fins que n'hi ha un que ho endevina, i tot seguit, deixant-li

¹ MASPONS I LABRÓS, en *Jochs de la infantesa* (Barcelona, Martí i Cantó, 1874), esmenta aquest joc, però donant-li el nom de *romamà*.

enterament la corretja, comença a cridar la « lloca » *romamí-romamà!*, *romamí-romamà!*, i el que té la corretja a envestir reparant cops a tots els que se li posen al davant, i així una bona estona. Els jugadors procuren d'allunyar de la « lloca » el que diríem amo del carrer, perquè quan aquell diu *romamí, vina'm a mi!*, tota l'autoritat que tenia la perd i els altres jugadors li priven el pas perquè no vagi on és la « lloca », a « tocar fusta », ço és: lliurar la corretja, situar-se al lloc on s'havien congregat els jugadors, i en privar-li el pas l'« atonyinen » o li tusten l'esquena. També hem de dir que hem sentit a alguna « lloca » cridar: *Romamà, toca'm la mà.*

No crec que el joc d'*amagar esquenes* necessiti explicació, per tal com les dues paraules ja indiquen clarament de què es tracta. Tot el joc està a resguardar l'espatlla; el qui es creu tenir bones cames es passeja pel mig del carrer esperant que algú hi vagi per pegar-li a l'esquena; quan s'entaula lluita, els més tímids, aquells que no es mouen d'arrambats a la paret, aprofiten aquells moments per a anar de part a part del carrer.

El joc de *les quatre pilastres*, també sol dir-se dels « quatre pilons », és el que a Castella en diuen « las cuatro esquinas ». Hi prenen part cinc jugadors. Quatre es posen equidistants uns d'altres formant un quadrilàter un xic espaiós, d'uns 4 o 5 metres de costat, i al mig hi ha un jugador que és el que « para ». Els jugadors que hi ha a cada angle procuren canviar de lloc aprofitant una lleu distracció del que hi ha al mig, però si aquest pot col·locar-se en un angle que estigui buit, el que anava a ocupar-lo perd i passa al mig, i el joc torna a començar.

Del joc de *cavall fort* n'he sentit dir del « cavallet » i fins del « cavall bernat » ¹. Consisteix a posar-se un noi amb els braços plegats per sobre del cap i repenjat a la paret, esperant que un, dos o tres jugadors li pugin a sobre l'esquena, com si cavalquesin. El que puja, diu:

Cavall fort,
ten-te fort,
i si caus, digues: Fava del meu cor!

¹ FABRA, en el *Diccionari General de la Llengua Catalana*, article *cavall*, esmenta l'últim títol. Jo crec que el més vàlid és el primer, per tal com és el primer vers que diu el qui salta.

Això, més que res, és com un avís perquè el qui està ajupit es prepari per a rebre l'investida del qui salta. La mateixa lletra diu el segon i tercer, posant-se tots tres sobre l'esquena del qui fa de cavall. Si per no tenir suficient espai, l'últim que salta, rellisca i toca de peus a terra, passa a fer de cavall; però també es pot donar el cas que aquest es cansi i digui: *Fava!* Tot seguit comença una altra partida. Quan són molts els qui juguen, n'hi sol haver dos o tres que fan de cavall; els qui rellisquen, passen igualment a parar, rellevant els qui ho feien, però sempre seguint l'ordre d'antiguitat; per a això dels qui estan ajupits, el primer és el qui es troba més a prop de la paret.

Segons Le Roy, *le cheval fondu*, que no és altra cosa que el *cavall fort*, és « un des jeux scolaires les plus anciens et les plus frénétiquement pratiqués » ¹.

Del joc *El guardià de la bona col* també havem sentit dir-ne *El guardià de la vinya*. Per a aquest joc es necessita una corda un xic llarga; d'entre els jugadors, un fa de guàrdia i un altre fa de col, i tots dos tenen la corda un per cada extrem; els altres jugadors procuren pegar a l'esquena del qui fa de col, el qual estarà assegut a terra, i el qui fa de guàrdia procura que no solament no toquin el qui fa de col, sinó veure si pot tocar algun dels altres jugadors. Aleshores el jugador tocat passa a fer de col, i el qui feia de col, a guàrdia.

He sentit donar el nom de *la rateta* a tres jocs ben diferents; no crec que a cap dels dos primers faci referència Pons i Massaveu, per tal com no són jocs gimnàstics, ni de córrer; el tercer és més probable que sigui l'esmentat pel novel·lista. 1.^r Un xicot que amb un tros de drap gris o negre fa un embalum com si fos el negrall d'una rata i lligat per un fil un xic llarg que ell porta a la mà, fa seguir aquell drap per la vorera o el mig del carrer, esperant, com pot suposar-se, les dones. Com es veu, és un entreteniment massa innocent, en el qual solament intervé un jugador, cas d'arribar a ésser joc. 2.ª Un xicot, amb un tros de mirall a la mà, el posa de manera que rebí la influència dels raigs del sol, per reflex produeix una claror viva i amb un lleu moviment de mà fereix la vista de qui el mira. Aquest dos jocs, si és que po-

¹ LE ROY, *Jeux de plein air et d'intérieur* (Paris, Lafitte et Cie, 1914).

den merèixer aquest nom, es fan l'un al vespre i l'altre en ple dia. El 3.^r és així: Com al joc de *romamí-romamà*, s'utilitza una corretja o un mocador estretament enrotllat. Tots els jugadors, menys un, el que dirigeix el joc, s'asseuen a terra fent rodona i donant-se tots la cara; el que dirigeix el joc dóna voltes a la rodona per la part exterior, dient amb cantarella:

La rateta ja s'amaga,
la rateta ja se'n va,
qui la tingui que comenci,
que comenci a pegar.

Dissimuladament, dient això, ha deixat caure la corretja o el mocador darrera d'un dels jugadors, i com que tots estan amants per veure qui serà « rateta », així que es troba amb la corretja o mocador comença a fer la seva feina, que no és altra que repartir corretjades al que té prop. El que fa de director, quan crida: *Que vénen els gats!*, vol dir que « la rateta » ha acabat la seva missió, corrent tot seguit a l'emparança del director de joc.

VII

Un cop era que'l xich dels bessons, fugint de la *lloca* en lo joch dels *descuydats*, havia relliscat al acte de *tocar fusta*... De vegades era una dona á la qui embestiam per darrera en lo joch de *saltar y parar*... (p. 24).

La paraula *lloca* ja l'hem esmentada en tractar del joc *romamí-romamà*; és, com si diguéssim, el director del joc.

El joc dels *descuidats* també pot figurar entre els gimnàstics, esmentats abans pel novel·lista. Un jugador surt envestint-ne d'altres, i així que en toca un, aquest segueix el qui l'ha tocat; tots dos jugadors surten altre cop, però ara donant-se les mans; si tenen la sort de tocar-ne un altre, la « cadena » ja és de tres etc. Els altres jugadors han de procurar que es deixin de les mans, això és, que es desuneixin, i aleshores els empaiten pegant-los a l'esquena, si és que no han « tocat fusta ». Quant a *tocar fusta*, en tractar del joc *a fet* ja havem dit el que significava.

El joc dit de *saltar i parar* sembla que no hauria de necessitar explicació perquè els dos verbs ja indiquen clarament de què es tracta. En aquest joc poden prendre part dos o més jugadors; com més n'hi ha és més distret i fins més entretingut. Un xicot es posa ajupit amb les mans tocant-se els genolls i el cap molt acotat perquè en saltar no li facin mal ¹; el que salta pren un xic d'embranchada i, posant les mans sobre l'esquena del que està ajupit, i obrint molt les cames, passa a l'altra part i, a una distància regular, es posa a parar aquell que havia saltat ².

Le Roy ens fa saber que a França se l'anomena *le saut de mouton*. Serra i Boldú assenyala la variant de *la coz*, ço és, el que aquí en deien *amb espuela*, que era que al saltar, amb el peu dret es pegava un cop al cul del qui parava.

VIII

... un dels cosins del llauner, y uns quants de la seva colla, jugavan á la *ratlleta*... (p. 26.)

A la *ratlleta* es pot jugar amb cartons, com feien els nois, o amb diners, com es veia amb els homes. Es fa una ratlla a terra i, des d'un lloc un xic separat, els jugadors tiren una peça per veure qui la fa arribar més a prop de la ratlla, la qual es pren com a fita. El qui té la seva peça més a prop és el primer, i per aquest ordre tots els altres; quan ja se sap l'ordre que tenen els jugadors, el primer agafa totes les peces (cartons ³, peces de dos quartos o de deu cèntims) i, posades totes de manera que la cara vagi a la part inferior, les tira totes en l'aire; aquelles que queden a terra de cara enlaire són les que guanya el primer jugador, i la mateixa operació es repeteix amb els altres, fins a no quedar cap peça.

¹ Si un jugador, en saltar, toca el cap del qui «para», no és cap falla, perquè «ja se sap que el cap és bord».

² El novel·lista ens diu que en sortir de col·legi armaven gros escàndol cridant i corrent, «fent rodolar algun atrotinat tarot a puntadas de peu, ara saltant un per sobre de l'altre, posats tots en renglera...» (p. 13).

³ Els cartons amb què jugaven els nois eren les cobertes de les capsas de llumins.

Però hem de dir que també hem sentit dir *jugar a ratlla*, el qual és un joc molt diferent del de la *ratlleta*. El joc de *ratlla* és molt semblant al de saltar i parar, però en aquest solament n'hi para un i tots els altres salten; el primer diu, en saltar: *Ratlla*, i l'últim: *Ratlla i quatre*, ço és, ratlla i quatre peus, i es posa en aquest lloc; si el primer salta d'un salt, tots els altres han de seguir-lo igualment, però si algú no pot saltar o, en saltar, toca ratlla, aleshores para, i el que parava passa a saltador.

IX

... Perque no venien ab tot l'hospici?... (p. 28).

El llegidor modern no trobarà cap sentit en això que diu el Menut. Qui té ja el cap blanc i és barceloní celebrarà el reord que fa de la indumentària dels asilats de la Casa de Caritat. Abans, en Pons i Massaveu ens ha dit que els que últimament es presentaren per defensar els lleons anaven amb «brusa blava», i ara el Menut ens parla de «l'hospici»: tot està bé. Els nois de la Casa, com deien ells familiarment, anaven amb gorra, brusa curta feta d'un teixit que feia ratlles blaves molt juntes i fines, pantalon de vellut i espadnyes. La primera impressió del color de la brusa era el blau.

X

En Carles, fent voltejar lo mandró y tot ulls *filant* las pedras... arribant fins á las primeras estivas sense etjegar una sola *tepa*... Fins que rebé l'ajuda de nou ó deu mes, ja tots *pallangas*... (p. 29).

Filar per 'mirar', és paraula mot usada per la gent de carrer. La frase: «*Files* massa prim i a mitja edat no hi veuràs», encara se sent avui dia.

Tepa equival a 'pedra'. Serà per la combinació de les quatre lletres *p, e, t, a*, demostratives del petar del mandró?

Pallangas, 'xicots de setze a divuit anys'.

XI

... altrás vegadas, al pendre esbranzida boy fent rodá'l mandró pera enviar-los un *caramel·lo dels llarchs*... y ens haviam d'amorrar á terra perque no'ns badés l'olla... — Apa aquí, *llengüeros!* — cridava'l Menut... — *Cobas!*... Més que *cobas!*... — reprenian los lleons... Una *admetlla d'Arenys*... Te, un *borrego de Vilanova*... (p. 30).

Aquí el novel·lista escriu *caramel·lo dels llargs*, *admetlla d'Arenys* i *borrego de Vilanova* com a sinònims de 'pedra', però no és fàcil de sentir aquestes frases; la que ho és més és la paraula *ametlla*. Cervantes, en el *Don Quijote*, escriu *peladilla de arroyo* i *almendra* ¹.

Olla per 'cap', és paraula la qual encara se sent entre la gent treballadora.

Llengüeros!, això és: 'Covards! Gent de molta llengua i pocs fets'. «Tu només tens llengua», diuen a un que cerqui subterfugis per no barallar-se.

Cobas, corrupció de *covards* ².

XII

... ohirem tot d'una la veu de: «Los *russos!*... *Gura, gura*... Los *russos* venen (p. 31).

La gent anomenava *Rússia* ³ la guàrdia municipal muntada, i *gura* els municipals de peu. Deien la *Rússia* i els *russos* perquè en el seu uniforme anaven coberts amb casc, el qual els ignorants creien que era peça procedent de Rússia; els municipals

¹ «Llegó en esto una peladilla de arroyo y dándole de un lado le se-pultó dos costillas en el cuerpo... llegó otra *almendra*, y dióle en la mano y en el alcuza tan de lleno, que se la hizo pedazos...». (I, 18).

² Vegeu GIVANEL, *op. cit.*, p. 26.

³ De «la Rússia», com solia dir-ne la gent, ja ens fa saber el novel·lista que els fets que ens descriu amb tant de color eren «memorables en aquella época per haber donat molt que fer al cos de municipals montats, coneguts aleshoras ab lo sobrenom de *russos*» (p. 26). Referent a *gura*, GIVANEL, *op. cit.*, p. 34.

de peu anaven coberts amb « ros », morrió que el general literat Ros de Olano va adoptar per a l'exèrcit espanyol.

XIII

... á punt d'engolirsels una *xalera*... (p. 32).

A l'obertura formada per les pedres o llambordes que hi havia en els empedrats al mig del carrer, i que servia per a engolir l'aigua quan plovia i que aquesta anés directament a les clavegueres, se li donava el nom de *xalera* o *xal'lera*¹. En obligar les Ordenances municipals que aqueixes obertures es fessin als cantells de les voreres, vora el lloc destinat al trànsit rodat, el nom no ha canviat, però els xicots han vist que eren més grans, i si aleshores se'ls hi « penjava » una peça de dos, després hi podia caure una pilota.

XIV

... y'l meu company ja havia *caygut* altre vegada *d'oros*... (p. 40).

Les frases *caure d'oros* o *anar-se'n d'oros* signifiquen 'caure de cara'. També he sentit dir-ne *de lloros*. ¿Serà per la semblança entre el nas de l'home i la part superior del bec del dit animal? No diem *nas de lloro* a aquell que el té molt arquejat?

XV

La pariona li duya'l del manyá que s'esqueya repassant los tres o quatre mots d'un *bocadillo*... (p. 44).

Barbarisme. Es veu clarament la derivació de *bocado*. La paraula *bocadillo* pertany a l'argot teatral, i és la relació curta, d'una o poques paraules, en boca d'un personatge².

¹ També havem sentit dir-ne *xala*.

² És una llàstima que no s'hagi fet cap treball estudiant l'argot teatral, ni s'hagi publicat un vocabulari del teatre; crec que seria interessant i ens donaria a conèixer moltes paraules que la tradició ha anat conservant: *bolo*, *caudal* i *anar de cucurulla* són paraules i frases que fa més de cin-

XVI

... se'ls jugá á *uni, dori, teri* etc... (p. 52).

Mai no he vist jugar a l'*uni, dori, etc.*, i ningú no m'ha explicat quin joc és. He sentit a unes nenes la següent rima infantil:

Uni, dori,
teri, quateri,
mata la veri,
viri, viron,
compta-les bé
que dotze hi són.

Però això no és cap joc.

Maspòns i Labrós, en la seva obra abans esmentada, assenyala aquest joc i, per la descripció que fa, es veu que no pertany a la classificació dels gimnàstics, feta per Pons i Massaveu. El citat folklorista escriu :

Lo us mes comú... es pera saber á qui tocará amagar en lo *poput* ó á *fet* ó en tots los altres jochs en que hi te d'haver un que amagui.

XVII

No n'havia de fer si ell perque durés la fressa tot sovint hi afegia *llaunas*... (p. 53).

En aquest passatge, la paraula *llauna* equival a *pesseta* : com havem sentit *andola* o *endola, cigala, llufa* i *pela* ¹.

quanta anys que usen els còmics. En el llibre *Arsenal*, obra pòstuma de CONRAD COLOMER (Barcelona, 1898), hi ha la significació de *donar panyo, resar el paper, tenir taules, fer bolos* i *ajustar-se per xufles*.

¹ Vegeu GIVANEL, *op. cit.*, pp. 15, 28, 45 i 55. A molts prostíbuls, la liquidació diària que feien les mestresses o « *amas* » amb les interessades en el negoci, era per mediació de *llaunes*, en equivalència de pessetes. « — Tu, quantes *llaunes* tens? » « — Avui és mal dia ; només he fet sis *llaunes*. » Quan la gent la va donar per veure en tota moneda una falsificació, i dels duros i pessetes deien que eren *sevillanos*, molta gent, de les pessetes, en deien *bailarines*.

XVIII

... mon pare ja feya estona's gratava l'orella boy *guipantme* de resquillentes... (p. 57).

Guipar, per 'mirar' 'veure', és paraula que sentim sovint ¹. A mitjans del segle passat hi havia a la Casa Provincial de Caritat, de Barcelona, un sereno, al qual els nois li donaren l'apel·latiu d' « Hermano Guipes », perquè cada nit, abans d'entrar en funcions, recorria tota la seva demarcació, fanal en mà, i, penetrant per dormitoris, cambres, corredors i escales, a tot arreu aplicava la llum del seu fanal, « guipant-ho » tot per veure si estava en ordre.

XIX

... aquell afany que sentiam ataleyats en fer *banderetes*, *salomons* y *llargandaijos*... (p. 68).

No es comprenia una festa de carrer, una « sortija », sense *banderetes*, *salomons* i *llargandaijos*; els principals objectes ornamentals eren aquests. Les *banderetes* anaven enganxades amb cordills, que es passaven de part a part del carrer formant paral·lelogram amb les façanes de les cases o bé ziga-zaga, col·locats a una altura d'uns 4 metres. Els *salomons* eren uns ornaments fets amb *cadeneta*, els quals tenien una forma simètrica, per a la qual cosa s'utilitzaven cercols de bóta o de barril, i anaven penjats d'un cordó o cordill gruixut, el qual era lligat als balcons alts de cases frontereres ². Els *llargandaijos* es feien amb tires primes de paper, més o menys llargues, i anaven sostinguts per cordills, de la mateixa faisó que els *salomons*. Tant les *banderetes*, com els *salomons*, com els *llargandaijos*, acostumaven a fer-se amb papers de diversos colors. En l'època que ens descriu el novel·lista, el paper preferit era els bitllets de les rifes que setmanalment feien a Barcelona la Casa de Caritat, l'Hospital de la Santa Creu i l'Ajuntament de la ciutat,

¹ Vegeu GIVANEL, *op. cit.*, p. 34.

² En català antic es deia *salomons* a les aranyes de cristall que servien per a l'enllumenament d'un saló. Vegeu *Diccionari Aguiló*, article *salomé*

rifes que el públic deia de «la Caritat», de «l'Hospital» i «dels Empedrats».

XX

... ab son baylet nú dut a *coll-y-be*... (p. 70).

A *coll-i-be* és frase viscuda. El Xato del carrer Vermell portava el seu fill com els pastors porten un be que s'hagi trencat alguna de les seves extremitats, ço és, entre cap i coll, i amb dues potes, les toràciques o les abdominals, a cada costat.

XXI

... y un dels pocs *enmantellinats* pacífics que donaven el tom... (p. 71).

Generalment el poble català no és donat a la beguda; potser ho fa també el beure amb porró. *Mantellina*, *curda*, *paperina* i *pulmonia* són veus sinònimes de 'borratxera', i també de qui està borratxo es diu que *està pet* o *ensofrat*.

XXII

... y per l'ordre que la sort de *parells y senassos* designava... (p. 72).

Joc per a dues persones, les quals han d'endevinar si la suma dels dits estirats de sengles mans dels jugadors fan o no un total que sigui divisible per dos.

XXIII

La primera que surt de la bossa, si no'ls sab greu... es ; *las ocas* ! (p. 86).

Els jugadors són afectats a assenyalar les cartes, no amb el nom corresponent a cada pal, sinó amb termes ja coneguts pels qui diàriament es reuneixen a passar l'estona. Aquí *las ocas* equival a dir 'el vint-i-dos', per la configuració o silueta de cada

número. Entre els jugadors de cartes, *la puta* és la sota d'oros, i he sentit dir *les ulleres de Mahoma* del dos d'oros, i *la Soledat*, del set d'espases; entre els aficionats al *quinto*, dir *els anys de Crist*, *els invertits* i *les dues carbasses* 'al trenta-tres', 'seixanta-nou' i 'vuitanta-vuit', respectivament, és cosa que no causa cap novetat.

Tot això és el que hem vist en el llibre de Pons i Massaveu ¹, però si en llegíssim d'altres, per exemple el d'Eduard Vidal i Valenciano, *Jochs y joguinas* ², hi veuríem esmentats els jocs de *bales*, *tacatasques*, *juli*, *bòlit*, *rodolins*, *roda-roda*, *pilota*, *grues*, *estels*, etc., molts dels quals mots no figuren en el *Diccionari Aguiló*, i cosa igual podríem dir, referent al llibre de Cortils i Vieta, *Ethologia de Blanes* ³, on se citen el *cocornu*, que és el *puput*; *sauva*, que és jugar a *fet*; *wanca i repòs*, que és l'*eixarranca*, junt amb altres que manquen en el dit *Diccionari*.

J. G. MAS.

¹ En l'època descrita pel novel·lista era molt corrent de sentir a les tavernes: *Noi, posa'm dos quartos de barreja* (beguda composta de vi moscatell i aiguardent); i a les que feien esmorzars: *Dóna'm un «guardia civil amb casaca»* (un bunyol amb arengada). En algunes cases de menjar *de sisos* (perquè, generalment, cada ració de verdura i fins sopa, costava sis quartos, se sentia cridar al mosso: *Un de flatoses!* o bé *Un de seques!* (mongetes seques). VILANOVA, en *Las bodas d'en Cirilo*, anomena l'aiguardent *bàlsam de lloritos i llepissosa*.

² Barcelona, Lòpez, 1893.

³ Barcelona, Verdaguer, 1886.